

RUSIA MEDIEVALĂ

Volumul I

DE LA RIURIK NE TRAGEM
O ISTORIE A RUSIEI VECHI
(SECOLELE AL IX-LEA – AL XVII-LEA)

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

Cuprins

Cuvânt înainte	11
PRIMELE ATESTĂRI. SLAVII ȘI EVOLUȚIA LOR	21
Slavii – cine erau ei?	21
Slavii de răsărit	23
Tradiții și obiceiuri	36
Bibliografie	40
VIKINGII ÎN RUSIA VECHE	42
Relații politice	44
Relații militare	47
Relații matrimoniale	49
Relații comerciale	51
Colonizările	52
Bibliografie	53
Dosar: VIKINGII	54
Bibliografie	74
ÎNTEMEIEREA RUSIEI KIEVENE	76
De la Riurik ne tragem	76
Rusi și vikingi	79
Venirea varegilor	83
Drumul spre Kiev	86
Riurik și urmașii lui	88

Bibliografie	89
CONSOLIDAREA RUSIEI KIEVENE. RIURIKIZII.....	91
Askold și Dir și atacul Constantinopolului	91
Oleg cel Înțelept.....	93
Igor cel Bătrân	100
Olga.....	105
Sviatoslav Igorevici cel Slăvit.....	109
Vladimir Sviatoslavici cel Mare	112
Sviatopolk Vladimirovici cel Blestemat.....	116
Iaroslav Vladimirovici cel Înțelept.....	117
Dosar: ROGNEDA.....	118
Dosar: IAROSLAV ȘI NORMANZII.....	129
Bibliografie	136
Dosar: POPOARELE STEPEI	137
Bibliografie:	150
ÎNTRE KIEV ȘI MOSCOVA. PERIOADA FĂRÂMIȚĂRII FEUDALE (ANII 40 AI SECOLULUI AL XII-LEA – SECOLUL AL XIII-LEA).....	151
Destrămarea Rusiei Kievene	151
Toți de la Râm ne tragem.....	157
Dosar: LITUANIA.....	160
Bibliografie	175
Sistemul de moștenire în Rusia Kieveană. Lupta pentru putere	177
Viața feudelor	179
Bibliografie	202
PERIOADA MONGOLĂ.....	204
Dosar: IMPERIUL MONGOL.....	204
Bibliografie	208
Fulgerul mongol.....	210
Influențe mongole în Rusia.....	220
Eurasianismul	230

Urmări	234
Bibliografie	235
PRIN VLADIMIR-SUZDAL' CĂTRE MOSCOVA	236
Nucleul unei noi formațiuni statale.....	236
Începuturile. Iuri I Vladimirovici Dolgoruki	245
Dosar: NUNTA LUI IURI DOLGORUKI CU PRINȚESA POLOVEȚĂ	245
Dosar. ANDREI IURIEVICI BOGOLIUBSKI (? – 1174).....	251
Dosar. ALEKSANDR IAROSLAVICI NEVSKI (1221-1263)	262
Bibliografie	267
RUSIA ȘI DENUMIRILE EI	268
Rusia Kieveană	268
Rus'	268
<i>Ruskaia zemlia</i> / Țara Rusească.....	271
Dimensiunile Rusiei	272
Velikaia Rus'/ Rusia Mare.....	272
Malaia Rus'/ Rusia Mică	273
Malorossia/ Malorusia	274
Rusiile colorate.....	274
Cervonnaia Rus'/ Krasnaia Rus'/ Rusia Roșie	275
Ciornaia Rus'/ Rusia Neagră	276
Belaia Rus'/ Rusia Albă.....	277
Rossia/ Rusia	278
Ucraina	278
Bibliografie	279
MOSCOVIA. MARELE CNEZAT AL MOSCOVEI (1276-1547)	280
Fiefurile Moscovei.....	282
Dosar: CATEDRALA SF. DUMITRU DIN VLADIMIR.....	286
Moscovia	303
Dosar: RUSIA ȘI ȚĂRILE ROMÂNE.....	311

Dosar: DESPRE VASALITATE	350
Bibliografie	356
Ivan al IV-lea Vasilievici cel Groaznic	362
Dosar: OPRICININA	369
Bibliografie	377
Dosar: TĂTARII	381
Bibliografie	411
Fiodor I Ivanovici (1584-1598)	412
Bibliografie	419
RUSIA. VREMURILE TULBURI	421
Dinastia Godunov	421
Boris Dmitrievici Godunov.....	421
Fiodor Borisovici (aprilie 1605 – 10 iunie 1605)	423
Dosar : DMITRI SAMOZVANETȚ/ IMPOSTORUL	425
Vasili Șuiski	429
Al II-lea fals Dmitri.....	429
Vladislav al Poloniei	430
Bibliografie	433
Dosar: POLONIA	434
Stereotipuri	443
Orașele mult râvnite	447
Bibliografie	459
DINASTIA ROMANOVILOR	461
Dosar: SUECIA	469
Bibliografie	478
Fiodor Alekseevici (1676-1682)	481
Guvernarea Sofiei Alekseevna (1682-1689)	485
Bibliografie	486

PRIMELE ATESTĂRI. SLAVII ȘI EVOLUȚIA LOR

Slavii – cine erau ei?

Primele informații scrise despre slavi datează din secolele I și II e.n., când aceștia apar menționați în scrierile lui Plinius cel Bătrân, Tacitus și Ptolemeu, sub numele de *venedi* sau *veneti* (nume păstrate până târziu de germani pentru a denumi populațiile slave: *Wenden*, *Winden*)¹. Mai târziu, triburile slave sunt consemnate într-o hartă romană din secolul al IV-lea (*Tabula Peutingeriana*), precum și în documente istorice din secolul al VI-lea (Procopius din Cezareea, Maurikios, Iordanes) sub numele de *veneti*, *anti*, *sclaveni*, *sclavi*.

Sunt multe discuții referitoare la apariția și evoluția populațiilor slave, dar economia lucrării nu ne permite să intrăm în aceste polemici. Teoria generală, promovată încă de Iordanes, este aceea că slavii locuiau, originar, după încheierea mării migrații indo-europene, în zona Carpaților, din care mai apoi s-au risipit în toate părțile (în secolele al V-lea – al VI-lea). Marija Gimbutas încearcă să stabilească teritoriul populat de slavi în acord cu vecinii acestora indo-europeni: balticii, în partea de nord, iranienii în sud-est, tracii (daci și geți) în sud, ilirii în sud-vest și vorbitorii de germană în vest². „În a doua jumătate a primului mileniu slavii erau deja împărțiți în trei grupe – de apus, centrală și de răsărit. Slavii de apus au intrat strâns în contact cu triburile lituaniene și germanice; cei din regiunea centrală – cu tracii, iar cei de răsărit cu popoarele migratoare diferite care își făceau apariția în zonă”³.

Teoria este susținută, alături de alți istorici contemporani, și de Norman Davies, care vorbește de o continuitate a slavilor în Carpații de Nord, care a durat pe întreaga perioadă a Epocii Bronzului, și care a presupus, în același timp, pe întreaga perioadă de formare a lor, un contact susținut cu germanicii, balticii, ilirii, tracii și iranienii. Boris Akunin îi plasează pe protoslavi în regatul dac, lucru care ar justifica prezența, în viitoarea limbă română, a unui număr foarte mare de cuvinte de substrat: „Strămoșii

¹ Pandeale Olteanu, Gheorghe Mihăilă, Elena Lința ș.a., *Slava veche și slavona românească*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 17.

² Marija Gimbutas, *The Slavs*, Thames & Hudson, Londra, 1971, p. 23.

³ Boris Akunin, *Istoria Rossiiskogo gosudarstva. Ot istokov do mongolskogo našestvia. Ceast' Evropi*, vol. I, AST, Moscova, 2013, p. 49.

slavilor cam în secolul al II-lea au plecat din regatul dac, până atunci făcând parte din popoarele acestuia. Probabil plecarea lor în nord-vest a fost provocată de campaniile în Dacia ale împăratului Traian. În orice caz, tocmai din această perioadă în sursele scrise încep să apară mențiuni despre triburile despre care se presupune că ar fi slave”¹. Și Roger Bartlett conturează direcțiile migrației și contactele cu populațiile neslave „Slavii au apărut prima dată în atestări scrise ca luptători care, în secolul al VI-lea A.D.i., au traversat Carpații și s-au îndreptat spre răsărit, ajungând până în Grecia și Asia Mică (...). În secolul al VIII-lea slavii, în ceea ce se numește acum Europa Centrală, au ajuns la un echilibru cu vecinii germani de la vest și la o frontieră slabă slavo-germană de-a lungul Elbei și a râului Saale și în Boemia. Slavii de sud s-au stabilit în Balcani și i-au absorbit pe bulgarii turcici. Ramura apuseană s-a stabilit, cristalizată, în Polonia slavă și regatul ceh. Rusia/ Ruș, primul stat organizat al slavilor de răsărit, s-a ridicat la periferia de nord-est a ceea ce va deveni regiunea creștină și mai apoi Europa...”².

După declinul avarilor, din secolul al VII-lea e.n., când au suferit înfrângerea dezastruoasă din anul 626 la porțile Constantinopolului, putem vorbi în cele din urmă și de migrația slavă care a dus în cele din urmă la conturarea embrionilor viitoarelor populații slave moderne. „Una din ramurile lor s-a îndreptat către nord și est în ținuturile baltice și finlandeze, pentru a întemeia comunitățile slave de răsărit – strămoșii rușilor și ai rutenilor. O a doua ramură s-a deplasat către sud, către Balcani – viitorii sârbi, croați, sloveni și bulgari. Al treilea grup s-a îndreptat către vest, în ținuturile germanice, celtice și baltice, în regiuni pe care vechii autori le cunoșteau sub nume ca Boemia, Panonia de Nord și Germania de Est. Aceștia au fost strămoșii cehilor, slovacilor, sorabilor, polabilor, pomeranienilor și polonezilor...”³

Iată cum vorbește despre răspândirea slavilor cronicarul Nestor:

Mulți ani în urmă slavii se stabiliră la Dunăre, unde este acum țara ungurilor și a bulgarilor. De aici slavii se răspândiră pe pământ și și-au primit nume după țările unde s-au așezat. Astfel veniră și se așezară unii pe malurile Moravei și se numiră moravi, alții se numiră cehi. Și de asemenea se numără printre slavi: croații cei albi și sârbii, și carintienii. Iar când volohii atacară pe slavii de la Dunăre și se stabiliră între ei și-i asupriră, acești slavi plecară și se stabiliră pe Vistula și se numiră leși; dintre acești leși se numiră unii poliani, alți liutici, alți mazovieni, iar alții pomoriani. De asemenea veniră aceștia și se așezară pe Nipru și s-au numit așijderea poliani, iar alții drevliani, fiindcă locuiau în mijlocul pădurilor. Alții se stabiliră între Pripet și Dvina și se numiră dregovici; apoi alții se așezară pe Dvina și se numiră polociani, după numele unui râu numit Polota, care se

¹ *Ibidem*, p.48.

² Roger Bartlett, *A History of Russia*, Palgrave Macmillan, 2005, p.3.

³ Norman Davies, *Istoria Poloniei. Terenul de joacă al lui Dumnezeu*, vol. I, *De la origini până în 1795*, Ed. Polirom, Iași, 2014, p.65. Vezi și I.Ia. Froianov (red.), *Istoria Rossii ot drevneișih vremion do naceala XX veka*, Sankt-Petersburg, 1992.

varsă în Dvina. Slovenii care se așezară împrejurul lacului Ilmen își păstrară numele lor și fundară o cetate pe care o numiră Novgorod; alții se stabiliră pe Desna, pe Seima și pe Sula și se numiră severiani. Și astfel s-a împrăștiat poporul slav; după el s-a numit și scrierea lor slavă¹.

Ridicarea Novgorodului de către slavii de pe Ilmen (Cronica Radziwiłł)

„Începutul secolul al X-lea a generat o mare migrație spre est, ai cărei primi actori au fost germanii/ saxonii de-a lungul râurilor Elba și Oder, concomitent cu presiunea pe care scandinavii o exercitau asupra populațiilor din regiunea baltică. Astfel, și slavii a trebuit să se pună în mișcare, tot spre răsărit, pentru a lua în posesie noi teritorii de la alte populații: polonezii și lituanienii se îndreptau spre Nipru, în Rutenia medievală și Ucraina, rușii, mai apoi, de la Moscova spre stepele siberiene și Asia Centrală. Nici nord-estul Europei nu a scăpat de germani, porniți spre Brandenburg, Pomerania, Prusia și Livonia...”² Și aceasta nu a fost ultima lor migrație. Cu pași mici, dar siguri, înaintarea spre este a continuat, acoperind întinderi uriașe rămase libere în estul Europei în urma migrațiilor populațiilor turcice ce se îndreptau în sensul celălalt, spre vestul Europei.

Slavii de răsărit

În primele secole ale erei noastre, la slavii de răsărit încă se mai păstra forma de organizare specifică orânduiri comunei primitive. Fiecare trib era format din câteva comunități constituite pe baza relațiilor de rudenie. În general, slavii se ocupau cu agricultura. În colectiv se mai îndeletniceau și cu creșterea animalelor domestice, cu

¹ *Cronica lui Nestor*, traducere și comentarii de G. Popa-Lisseanu, în vol. *Izvoarele românilor*, vol. VII, „Bucovina”, București, 1935, pp.34-35.

² Davies, *op.cit.*, p.69.

vânătoarea și pescuitul. În fruntea fiecărui trib se afla un cneaz, a cărui putere era transmisă din tată-n fiu. Cnejii dispuneau de detașamente armate numite drujine.

În mod tradițional, triburile slave din Rusia de răsărit se împart în patru mari grupe geografice.

Regiunea de nord cuprindea populații ce se învecinau în vest cu lacurile Onega, în nord cu Marea Albă, în sud-est cu bazinul râului Dvina de Nord – totma, ciudi.

Regiunea de nord-vest are în centru, convențional, lacul Ilmen, fiind delimitată la nord de Golful Finic, râurile Neva și Svir, lacurile Nevo (Ladoga) și Onega; la răsărit de râul Šeksna, care izvorăște din lacul Beloe și se varsă în Volga; în sud cu râurile Volga și Dvina de Vest, din vest cu sistemul de râuri al lacului Ciud'. Acesta a fost teritoriul primei statalități ruse, iar triburile care îl locuiau erau: *narova*, *ciudi*, *vodi*, *ilmeni* (*sloveni*), *krivi* (*krivici*)¹, *vesi*. Populațiile din aceste regiuni au fost menționate în secolul al VI-lea de către Iordanes, care ar fi fost cucerite de către regele Ermanarik al goților².

Regiunea de răsărit era populată de *meria*, *ugra*, *meșcera*, *muroma*, *viati* (*viatici*), *radim* (*radime*, *radimici*), *siveri* (*sivere*, *siveriane*). Bazinele hidrografice care compuneau regiunea era ale fluviilor Volga și Oka, râurilor Rostov și Kleșcin, Moscova etc.

Regiunea de vest, Rusia Albă (la V.N. Tatișcev, Rusia Neagră) era locuită de *polota* (*polote*, *poloceane*), *driagva* (*dregovici*) și *dreva* (*drevliane*). Bazinele hidrografice ale Dvinei, Pripetului erau incluse aici.

După *Cronica lui Nestor*, în secolele al VIII-lea – al IX-lea slavii de răsărit erau dispuși astfel (cifra indică anul primei menționări):

862 – *krivici*, pe cursul superior al Dvinei occidentale, Nipru și Volga; aveau orașele Pskov, Smolensk, Izborsk.

862 – *slovene* (slavii din regiunea Ilmen) locuiau pe malurile lacului omonim; aveau orașele Novgorod, Ladoga, Staraia Russa

865 – *poloceane* (din familia *krivici*), cuceriți de Askold și Dir; pe cursul superior al Dvinei occidentale, în special pe Polota; orașe: Poloțk, Vitebsk, Minsk, Grodno, Gorodeț, Lukoml, Pereiaslavl', Orșă

882 – *drevleni* („cei din zone împădurite”; pe Pripet și Niprul inferior, în regiunea Volînia-Jitomir, locuiau în păduri; orașe: Iskorosten, Ovruci ș.a. Au fost cuceriți de către Oleg din Novgorod

884 – *severiane*; pe Desna, Seima, Sula și Doneț, în regiunile Cernigov și Poltava, în apropierea *polianilor*; aveau orașele Cernigov, Listven, Putivl', Kursk, Novgorod-Seversk, Liubeci ș.a. Cuceriți de Oleg.

¹ Kriv este, în mitologia slavă de răsărit, întemeietorul tribului krivicilor. Denumirea lor provine de la numele leton al rușilor – *krievisks*, *krievs* – și al Rusiei – *Krievija*. Se poate face o apropiere a acestui nume cu noțiunea de „strâmb”, precum și cu numele marelui preot lituanian Krive. Tot ceea ce era strâmb, stâng etc. era caracteristic personajelor telurice, spre deosebire de zeei cosmici. Cf. V.V. Ivanov, V.N. Toporov, în vol. *Slavianskaia mifologhia. Èntiklopediceski slovar'*, Moscova, 1995, p.234.

² Apud Serghei Petkov, *Variaghi: gosudarstva vikingov v Severo-Vostoc'noi Evrope*, Zaporojie, 2009, p.16.

Rusia Kieveană în secolele al IX-lea – al XI-lea

885 – *radimici*, pe Soja, între Nipru și Desna; ambele populații locuiau în regiunile Moghiliiov, Kaluga, Tula și Oriol de astăzi. Orașe: Gomel ș.a.

885 – *tiverți* (cuceritori de Rusia Kieveană) – se aflau între Nistru și Marea Neagră. Orașe: Cern' (Ciornîi gorod)

904 – *ulici*; în sud, pe Nistru, în apropierea Mării Negre și a Dunării; (capitala Peresecen', cuceritori de Sveneld, voievod al lui Igor)

944 – *poliane*, pe Niprul mijlociu, în regiunea Kievului, locuiau la câmpie; în timpul lui Igor. Orașe: Kiev, Vișgorod, Belgorod, Zvenigorod, Tropol, Pereiaslavl', Kanev ș.a.

964-966 – *viatici* (în timpul lui Sviatoslav Igorevici); pe cursul superior al râurilor Oka și Moscova. Orașe: Briansk, Mțensk, Nercinsk, Kozelsk ș.a.

981 – *bujane* (voliniane), *duliobî* – în Volinia de Vest și în Galiția, pe Bugul Occidental; cucerii de la polonezi de către Vladimir Sviatoslavici. Orașe: Cerven', Vladimir-Volînski ș.a.

secolul al X-lea – *dregovici*; între Pripet și Dvina Occidentală; localități: Turov, Klețk, Slutk ș.a.

- *croați albi* (belle horvatî) – în regiunea Munților Carpați. Orașe: Ujgorod, Peremîșl
- litvini, poleșciuki (strămoși ai belorușilor)
- meria, mordva; vesi
- boikieni; dolinieni; lemkieni; podoleni (strămoși ai ucrainenilor)

Nu-i știm foarte bine pe toți, unele surse spun că ar fi cca cincisprezece populații de slavi răsăriteni. Alte orașe cunoscute la acea vreme erau întemeiate de triburi finlandeze: Beloozero, Rostov și Murom¹.

Sosirea reprezentanților triburilor slave (krivici) de pe cursul superior al Volgăi, Dvinei și Niprului în centrul lor – orașul Smolensk (?; Cronica Radziwiŭ)

Informațiile despre populațiile slave sunt destul de defectuoase din cauza lipsei atestărilor. Puținele documentări cuprind numeroase elemente de confuzie sau pline de informații ficționale; evident, o parte din informațiile vremii provind din arheologie.

În secolul al IX-lea (cca 920-950), Abdul-Hasan Ali Ibn-Hussein/ Al-Masudi face o scurtă caracterizare populațiilor slave: „Slavii se împart în mai multe popoare; unele dintre ele sunt creștine, printre ei sunt și păgâni, precum și adoratori ai soarelui. Locuiesc lângă un râu mare care curge de la est la vest. Un alt râu din țara lor curge de

¹ A.T. Ilcev, *Spravoc'nik po russkoi istorii. Kievskaja Rus'. IX – XII vv.*, URSS, Moscova, 2007, p.20, 21.

la est la vest, până se unește cu un alt râu ce vine din țara bulgarilor”¹. Informații importante despre slavi le obținem și de la Abu Obeid Abdallah al Bekri, care alocă pagini importante slavilor și vecinilor lor. Cu un bunic care a fost guvernatorul Huelvei, al-Bekri se trage deci dintr-o familie arabă extrem de importantă. A locuit de asemenea la Cordoba și Almeria. E important de știut că nu a plecat niciodată din Spania, lucrurile pe care le știe le-a notat și compilat de la călători sau din alte cărți cunoscute în epocă. A murit în anul 1094.

Și el îi pomenește pe rusi, care se învecinează cu bulgarii; sunt neamuri numeroase; dispun de corăbii și călătoresc mult pe mare (cam la două sute de ani vizitează și Andaluzia!). În paginile consacrate slavilor face referire la un anume Ibrahim ibn-Iakub Izraelitul. Unul dintre editorii ruși ai manuscrisului, A. Kunik, presupune că datele despre slavi ar fi fost notate de călătorul Ibrahim în jurul anului 965, deși se prea poate ca informațiile să dateze de mai demult. Sunt destul de mari confuziile pe care le face între slavii din nord și cei din sud. Să vedem care sunt informațiile din paragraful 8:

Ei seamănă de două ori pe an, vara și primăvara, și seceră de două ori. Și cea mai mare parte a recoltei lor este de mei (...). În general suferă de două feluri de boli, erizipel și hemoroizi, două feluri de umflături. Ei se abțin să mănânce pui de găină, căci le fac rău lor, așa cum spun, se intensifică erizipelul; dar mănâncă carne de vacă și găște și asta le satisface nevoile. Se îmbracă cu haine largi, dar numai partea de jos a mânecilor e îngustă. Țarii lor își țin soțiile închise și sunt foarte geloși. Un bărbat poate avea douăzeci de neveste sau mai multe. Cea mai mare parte a copacilor din țara lor sunt meri, peri și piersici. (...). Băuturile lor, și cele alcoolice, se fac din miere².

Așezările

În primele momente ale atestărilor lor, așezările slavilor de răsărit se aflau în regiuni împădurite, în preajma apelor curgătoare, ceea ce a atras după sine ocupații specifice: prinderea animalelor, vânătoare, pescuit, albinărit, alături de o agricultură rudimentară. Perioada aceasta era caracterizată încă de episoade de migrare, în unități mici – familii sau mici asociații –, în vederea găsirii unor locuri cât mai potrivite traiului.

Așezările nu erau prea mari – un sat, *selo*, era format din două-trei gospodării în jurul cărora se aflau păduri, zone defrișate, stupi.

Cele mai vechi locuințe (secolele al VIII-lea – al X-lea), întâlnite la toate populațiile slave, sunt bordeiele, *zemlianki*, gropi de 1,5-4 metri, săpate în pământ și acoperite cu

¹ Apud A.Ia. Garkavi (red.), *Skazania musulmanskih pisatelei o slavianah i russkikh (s polovin VII veka do konța X veka po R.H.)*, adunate, traduse și explicate de..., Tipografia Imperatorskoi Akademii Nauk, Sankt-Petersburg, 1870, p.125.

² A. Kunik, V. Rozen (red.), *Zapiski Imperatorskoi Akademii Nauk*, vol. 32, *Izvestia al-Bekri i drugih avtorov o Rusi i slavianah*, 1-2, Sankt-Petersburg, 1879, pp.54-55.